

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De droom: een weg naar sociale verandering?

Bespreking van

Susan Long & Julian Manley (2019). *Social dreaming — Philosophy, research, theory and practice*. London: Routledge. ISBN 978 1 138 32 735 1, 205 pp., £ 29,99

MARC HEBBRECHT

Sociaal dromen is ontwikkeld door Gordon Lawrence en Patricia Daniels in het Tavistock Institute of Human Relations vanaf 1982. Medewerkers binnen een ziekenhuis, school of andere organisatie komen met een regelmaat samen om hun dromen te delen en te bespreken. In tegenstelling tot hoe in een individuele psychoanalyse of een psychoanalytische therapie klassiek met dromen wordt gewerkt richt men zich niet op het onderzoeken van de persoonlijke betekenis van de droom voor de dromer. In groepen die zich richten op sociaal dromen vormt zich een matrix waarin nieuwe associaties opduiken (Verbruggen 2003). Niet de dromer staat centraal, wel de droom. Door het lezen van het werk van Hannah Beradt die dromen van patiënten tijdens het Naziregime heeft verzameld, is Lawrence ervan overtuigd dat dromen veel zichtbaar maken over de thema's die onbewust aan de orde zijn in de culturele omgeving. In zijn benadering wordt de mogelijkheid geboden om dromen uit te spreken, te beluisteren, verder te dromen, erbij te associëren, ermee te spelen in de groep en vooral de verbinding te maken met de socioculturele context. De droom wordt gezien als de springplank voor de creatie van nieuwe gedachten over de werkomgeving en de culturele inbedding. De vraag is niet zozeer wat de droom bete-

kent voor de persoon in kwestie, wel wat de droom onthult aan de groep over verborgen collectieve verlangens, angsten, vooroordelen en de band die individuen in een gemeenschap bijeenhoudt.

Dit boek is een verzameling van internationale bijdragen waarvan de meeste auteurs in Groot-Brittannië, Israël en Italië werkzaam zijn. In het eerste deel wordt de wetenschapsfilosofische grondslag gelegd van sociaal dromen waarbij verwezen wordt naar de semiotische theorie van Peirce en het werk van Deleuze. In verschillende hoofdstukken is de visie van Bion herkenbaar. Onze menselijke geest maakt deel uit van een transcendente toestand van preconcepties, a priori gedachten die wachten op een ontvanger die ze kan denken. Onze dromen staan in verband met deze toestand. Vanuit dit perspectief kunnen we dromen opvatten in het verlengde van Bions *memoirs of the future*. Dromen zijn tekens van mentale activiteit die ons denken overstijgt en die een opening maakt voor wat de toekomst brengen zal.

Het hoofdstuk van Manley over associatief denken heeft mij verfrissende inzichten gebracht. Zo lees ik op pagina 30 dat duidingen de beweging van beelden, gedachten, gevoelens en spontane invallen tot stilstand kunnen brengen. Belangrijk is dat het vloeiende, de circulatie, de meerlagigheid niet verstoord, maar juist gerespecteerd wordt. Werken met dromen houdt in dat er onwaarschijnlijke combinaties kunnen gemaakt worden en dat beelden die niets met elkaar gemeen hebben naast elkaar geplaatst worden (zoals Dali een naaimachine naast paraplu's in een surrealistisch landschap plaatst). Volgens Manley kunnen we dromen opvatten als een 'rizoom van affecten' (een web, een netwerk van wortels) waarbij dingen onderling verbonden zijn op een toeval-

lige en spontane wijze en niet sequentieel of lineair. Het concept van een rizoom zoals beschreven door Deleuze en Guattari verwijst niet zozeer naar lijnen van gedachten, maar wel als een rondgaan van toestanden zonder vooraf vastgestelde richting, zonder centrum, zonder hiërarchie en zonder leiding van een autoriteit. Het denken van Deleuze opent een nieuwe benadering van dromen: niet gefixeerd op het zoeken naar betekenis, maar te beschouwen als een nieuw soort denken. Dat zich niet laat verleiden tot diepzinnigheid, maar zich gedraagt als een rizoom: een wijdvertakt wortelstelsel dat aan de oppervlakte blijft.

In het boek wordt niet verwezen naar de intersubjectieve visie van de Franse psychoanalyticus Kaës (2002) die een gemeenschappelijke droomruimte postuleert die wordt gedeeld met anderen. Zijn inzichten zijn volgens mij zeer nuttig voor sociaal dromen. De andere hoofdstukken gaan over onderzoek en beschrijven hoe sociaal dromen kan gebruikt worden als methode voor het exploreren van groepen en instituties.

Het boek maakt duidelijk dat Freud niet langer onze enige inspiratiebron is bij het

werken met dromen. Er is meer mogelijk met dromen dan het duiden ervan. Ook in de psychoanalyse. Komen de pre-analytische opvattingen over de profetische functie van dromen terug? De lezer raakt ervan overtuigd dat de bovennatuurlijke opvatting over dromen die tot het midden van de negentiende eeuw dominant was, weer haar plaats wil innemen. In dit boek lezen we enerzijds een pleidooi voor een rehabilitatie van de droomtheorieën van Jung en anderzijds een toenemende erkenning van het denken van Bion en zijn navolgers zoals Meltzer, Ogden, Ferro en Grotstein. De toepassing van de filosofische inzichten van Deleuze op de droom is voor mij een ontdekking. Het boek is niet bestemd voor een breed lezerspubliek; de doelgroep is klein en beperkt tot sociaalpsychologische onderzoekers en psychoanalytici met bijzondere belangstelling voor dromen.

Literatuur

KAËS, R. (2002). *La polyphonie du rêve*. Paris: Dunod.

VERBRUGGEN, G. (2003). Dromen in meervoud. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 9, 236.